

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

БАРАНЯК ІГОР ЄВГЕНОВИЧ

УДК [331.556.4+314.74]:332.133.6 (043.3)

**ДЕМОГРАФІЧНЕ ВІДТВОРЕННЯ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ТА
РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ МІГРАЦІЙНИХ СИСТЕМ**

Спеціальність 08.00.07 – демографія, економіка праці,
соціальна економіка і політика

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Вінниця – 2020

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України».

Науковий керівник – доктор економічних наук, професор
Садова Уляна Ярославівна,
Інститут адміністрування та післядипломної освіти Національного університету «Львівська політехніка»,
професор кафедри теоретичної і прикладної економіки.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, старший науковий співробітник
Левчук Наталія Михайлівна,
Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України,
головний науковий співробітник відділу демографічного моделювання та прогнозування;

кандидат економічних наук
Смалійчук Ганна Володимирівна,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»,
старший викладач кафедри управління персоналом та економіки праці.

Захист відбудеться «26» серпня 2020 року о 13³⁰ на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 11.051.03 у Донецькому національному університеті імені Василя Стуса за адресою: 21001, м. Вінниця, вул. Академіка Янгеля, 4.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Донецького національного університету імені Василя Стуса за адресою: 21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21.

Автореферат розісланий «24» липня 2020 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. С. Якимова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Стабільне і збалансоване демографічне відтворення – висока ціль та важлива умова розвитку будь-якої економіки, держави, суспільства. Для України соціально-економічний, інституційний супровід цього процесу має особливе значення. Адже новітні чинники четвертої промислової революції, а з ними цифровізація економіки, розвиток мобільної інфраструктури бізнесу, віртуальна й фактична (доповнена) реальність господарювання транснаціональних корпорацій, спрощення (скасування) процедур перетину кордонів ведуть не тільки до стрімкого підвищення міграційної активності населення, але й провокують ризики асиметрії у рівнях соціально-економічного розвитку окремих регіонів, погіршення демографічної ситуації на місцях. З одного боку, міграція не є проблемою, котру слід вирішувати спеціально. Як вияв власної свободи, кожна особа має право покинути будь-яку країну, включаючи й свою власну, і повертатися у свою країну (Загальна Декларація прав людини). З іншого, в соціально-економічному, культурному плані міграція диктує масу обмежень і вимог, пов'язаних із способом життя та праці носіїв міграційного потенціалу, членів їх сімей. Виникає потреба дослідження процесів міграції, створення механізмів їх супроводу й регулювання в умовах таких нових утворень як територіальні міграційні системи (ТМС).

У системі економічних наукових знань міграційна тематика досліджується переважно на засадах економічної теорії функціонування й розвитку ринків праці. Вона є теоретичним підґрунтям для пояснення механізмів організації й розвитку ТМС – регіональних ринків праці, позначених дією додаткових договорів і угод. У методологічному плані в нагоді стають системний та геопросторовий підходи. Соціально-демографічна парадигма міграцій та міграційної політики займає значно менше місця у дослідженнях сучасних вчених. Це при тому, що вплив на демовідтворення міграційного досвіду, міграційного способу життя, міграційної інформації й пам'яті можуть бути настільки значними, що сценарії міграційної, соціальної й демографічної політик країн-донорів та країн-реципієнтів людських ресурсів не можуть ігнорувати таких взаємозв'язків. Більше того, вони змушені будуватися з врахуванням етнокультурних аспектів життя мігрантів, їх економічної активності й демографічної поведінки. Вищенаведене визначає високу актуальність теми даного дослідження.

Теоретичною базою досліджуваної проблематики є праці зарубіжних і вітчизняних вчених – Д. Массея, А. Сімонса, Д. Ван де Каа, О. Бейквела, Е. Лібанової, О. Малиновської, І. Прибиткової, Н. Левчук, О. Позняка, Л. Шаульської, О. Грішнкової, М. Романюка, Г. Смалійчук, Н. Якимової, О. П'ятковської та ін. Регіональним особливостям міграції, її територіально організаційним формам присвячені праці М. Долішнього, С. Злупка, Л. Шевчук, У. Садової, Л. Семів, М. Біль, О. Риндзак, С. Цапка, О. Гринькевич та ін. Водночас, питання моніторингу, аналізу і прогнозування процесів демовідтворення в умовах формування та розвитку міжкраїнових ТМС залишається недостатньо вивченим.

Нині Україна перебуває в процесі трансформації власних причинно-наслідкових взаємодій з явищами глобалізації, євроінтеграції, пошуку нової моделі соціально-економічного й демографічного розвитку. На жаль, тривала соціально-трудова

міграція – це щораз більші ризики втрат людського капіталу. Міграційні деформації статево-вікової структури населення, пов'язані з цим наслідки зниження рівня народжуваності, підвищення рівня смертності є однією із загроз національній безпеці держави. Усе це вимагає запровадження системного моніторингу стану демографічної ситуації та чинників її змін в умовах формування й розвитку конкретних ТМС. Принципово важливою складовою досліджень стають питання особливостей розгортання демовідтворювальних процесів у межах тих ТМС, котрі визначають нове «обличчя» Європи. Прикладом слугує розвиток українсько-німецької ТМС (УНТМС). Складність, недостатня наукова вивченість проблеми, її багатоаспектність та практична значущість обумовили вибір теми дослідження, визначили мету та завдання, об'єкт і предмет дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в рамках основних напрямів науково-дослідних тем відділу проблем соціально-гуманітарного розвитку регіонів Державної установи «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України», а саме: «Формування і використання територіальних міграційних систем для забезпечення сталого розвитку регіонів» (номер держреєстрації 0112U000462, 2012–2014 рр.), у межах якої автором досліджено закономірності та регіональні особливості вияву організаційних форм архітектури ТМС через визначення головних центрів притягання та виштовхування мігрантів в Україні, проведений аналіз рівномірності розподілу міграційних потоків і їх збалансованість; «Соціально-економічна захищеність мігрантів: загальнонаціональний та регіональний вимір» (номер держреєстрації 0113U000106, 2013–2015 рр.), де автором досліджено вплив соціально-економічної захищеності мігрантів на інтенсивність демографічних процесів, розроблено класифікацію демографічних втрат, здійснено їх діагностику; «Соціокультурологічні наслідки міграційних процесів» (номер держреєстрації 0114U004400, 2014 р.), у межах якої автором здійснено оцінку впливу міграційної активності населення регіону на демографічний потенціал і соціокультурну сферу життя мешканців регіону; «Механізм регулювання міграції населення в умовах трансформації регіональних ринків праці» (номер держреєстрації 0116U004032, 2016–2018 рр.), у рамках якої автором обґрунтовано значущість міграційних процесів для оптимізації структури зайнятості та безробіття на регіональних ринках праці в Україні та Німеччині; визначено соціально-економічні наслідки формування україно-німецької територіальної міграційної системи (УНТМС), здійснено кластеризацію регіонів України за значеннями індексу регіональної міграційної привабливості (авторська методика).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розвиток теоретико-методичних засад дослідження демовідтворення в умовах формування конкретних ТМС, оцінка його стану та розробка прикладних рекомендацій щодо системного моніторингу демографічних зрушень, обумовлених міграційними процесами.

Для досягнення зазначеної мети було поставлено та вирішено такі завдання:

- поглибити понятійно-термінологічний апарат вивчення процесів демографічного відтворення та розвитку ТМС;
- систематизувати основні теорії та концепції, у фокус яких входить теоретико-методологічне обґрунтування впливу міграції на демовідтворювальні процеси;
- здійснити компаративний аналіз стану демографічної ситуації в Україні та Німеччині з метою виявлення основних відмінних особливостей;

- оцінити стан і тенденції демографічного розвитку УНТМС;
- провести комплексний аналіз чинників формування УНТМС та визначити соціально-економічні ефекти функціонування УНТМС;
- розробити методіку моніторингу процесів демографічного відтворення в умовах розвитку ТМС;
- здійснити прогнозування потенційних обсягів міграції в ТМС (на прикладі УНТМС);
- визначити та узгодити пріоритетні цілі і заходи демографічної та міграційної політики щодо регулювання демографічного відтворення в умовах розвитку ТМС.

Об'єкт дослідження – процеси демографічного відтворення в умовах формування та розвитку ТМС.

Предмет дослідження – теоретико-методичні та прикладні аспекти дослідження демографічного відтворення в умовах формування та розвитку ТМС.

Методи дослідження. Теоретичною та науково-методичною основою дисертаційної роботи стали фундаментальні положення та принципи демографії та економічної теорії, методи пізнання досліджуваних явищ і процесів. У дослідженні застосовувались такі методи та підходи: *міждисциплінарний, логічного узагальнення, історико-економічного дослідження* – для дослідження дефініцій «демографічне відтворення» та «територіальна міграційна система», їх історичного аналізу, змісту тотожних понять та класифікаційних критеріїв (п. 1.1, 1.2); *аналіз, синтез та узагальнення* – для характеристики причин розвитку ТМС та їх впливу на демовідтворення (п. 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3); *компаративного аналізу* – для порівняння тенденцій демографічного відтворення населення України та Німеччини (п. 2.1); *економіко-статистичного, структурного та факторного аналізу* – для обробки статистичних даних щодо оцінки демографічної ситуації українців в Німеччині, аналізу впливу соціально-економічних факторів на розвиток україно-німецької ТМС (п. 2.2, 2.3); *економіко-математичного моделювання та прогнозування* – для моделювання та прогнозування процесів демографічного відтворення в умовах функціонування ТМС (п. 3.1, 3.3); *графічний та картографічний* – для наглядного зображення результатів дослідження, оцінки та аналізу процесів досліджуваного об'єкту.

Інформаційною базою підготовки дисертаційної роботи слугували нормативно-правові акти та програмні документи, статистичні дані Державної служби статистики України, Федерального статистичного офісу Німеччини, інтерактивні таблиці Євростат, матеріали спеціальних видань Міжнародної організації з міграції, монографічні та фундаментальні дослідження зарубіжних і вітчизняних учених, матеріали науково-практичних конференцій та аналітичні розрахунки, виконані у процесі проведення дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні науково-методичних засад удосконалення системного моніторингу демографічних процесів в умовах підвищеної міграційної активності населення. До найбільш вагомих результатів, що визначають наукову новизну та характеризують особистий внесок автора, відносяться:

вперше:

- розроблено та науково обґрунтовано методичні засади побудови прогностичної моделі демовідтворювальних процесів в умовах формування й

розвитку ТМС, що ґрунтується на оцінюванні потенційних обсягів міграційних потоків людських ресурсів з врахуванням ймовірнісних змін демографічної ситуації, показників соціально-економічного розвитку та кон'юнктури (стану та динаміки змін) ринків праці країн-учасниць ТМС;

удосконалено:

– класифікацію ТМС, яку доповнено такими критеріальними ознаками як: масштаб територіальної організації зв'язків, геополітична роль в суспільному поділі праці, вектор організації міграційних потоків у межах «міграційної пари», швидкість змін, архітектоніка системи, форма організації правових відносин, спосіб утворення, відношення до сфери організації суспільства, суб'єкт міграції, що дозволяє диференціювати концептуальні пріоритети міграційної політики за різними векторами переміщень;

– програмно-методологічні засади системи моніторингу демовідтворювальних процесів в умовах розвитку ТМС, особливостями та складовими якої є: визначення передумов формування ТМС, компаративний аналіз процесів демовідтворення країн-учасниць ТМС, оцінювання міри впливу розвитку ТМС на трансформацію демовідтворювальних процесів в країнах-донорах та країнах-реципієнтах людських ресурсів, оцінка соціально-економічних та демографічних ефектів функціонування ТМС, прогнозування міграційних передумов демовідтворення в умовах подальшого розвитку ТМС, що забезпечує інформаційну підтримку для прийняття рішень органами державної влади щодо ефективного використання демографічного потенціалу ТМС в інтересах її країн-учасниць та дозволяє мінімізувати негативні демографічні наслідки;

дістали подальшого розвитку:

– методика розрахунку індексів регіональної міграційної привабливості, яка, на відміну від наявних, враховує економічно активне населення та дозволяє у межах конкретної ТМС кристалізувати її архітектуру через визначення регіональних «ядер» (територій притягання і виштовхування людських ресурсів) та обґрунтовує необхідність включення поняття міграційної привабливості регіону до концепції державної політики зайнятості та ефективного регулювання ринку праці;

– композиційна модель взаємозв'язків демографічної та міграційної політики країн-учасників ТМС у контексті їх впливу на демовідтворення, що базується на цільових орієнтирах країни-реципієнта (заохочення до міграції, селективного відбору, адаптації та інтеграції мігрантів) та країни-донора (стримування міграції, заохочення до рееміграції) і відповідних інструментах їх реалізації: міжнародних угодах та договорах щодо регулювання міграційних потоків, спільних заходах для максимізації соціальних, культурних та економічних міграційних ефектів, створення сприятливих умов для розбудови широкої мережі інститутів громадянського суспільства;

– підходи до обґрунтування пріоритетних цілей державної демографічної та міграційної політики, що відрізняються зміщенням акцентів з класичного соціально-економічного стимулювання демографічного відтворення в Україні до моделі реінтеграції мігрантів в українське суспільство, репатріації нащадків репресованих українців, заохочення імміграції з-за кордону висококваліфікованих та економічно затребуваних кадрів, що у сукупності формує методологічні засади регулювання міграційних процесів.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що наукові теоретико-методологічні розробки, наведені в дисертації, доведено до рівня практичних рекомендацій, спрямованих на здійснення моніторингу демографічного відтворення в умовах формування та розвитку ТМС при максимізації вигод та мінімізації втрат демографічного потенціалу мігрантів. Отримані наукові результати впроваджені у діяльність органів управління на державному та регіональному рівнях:

на державному рівні: у діяльності Комітету з питань соціальної політики та праці Верховної Ради України (довідка № 04-37/13-65563 від 02.04.2014 р.) – рекомендації щодо формування та реалізації державної політики у сфері регулювання трудової міграції; Комітету з питань науки і освіти Верховної Ради України (довідка № 04-23/16-826 від 22.07.2019 р.) під час проведення парламентських слухань на тему: «Збалансований розвиток людського капіталу в Україні: завдання освіти і науки»;

на регіональному рівні: у діяльності Департаменту економічного розвитку, інвестицій, торгівлі та промисловості Львівської облдержадміністрації (довідка № 2-11-3839 від 30.10.2013 р.) при підготовці Стратегії розвитку Львівської області на 2014-2020 роки; Головного управління Державної міграційної служби України у Львівській області (довідка № 23828 від 15.10.2014 р.) – при обґрунтуванні рішень у процесі оперативної діяльності Управління; Департаменту соціального захисту населення Львівської облдержадміністрації (довідка № 01-9291 від 03.12.2014 р.) – пропозиції щодо вирішення основних проблем інтеграції вимушено переселених осіб у приймаючий соціум; Львівського обласного центру зайнятості (довідка № 02-4876/0-16 від 23.12.2016 р., довідка № 10-4344/0-18 від 06.12.2018 р.) – при обґрунтуванні рішень у процесі оперативної роботи служби зайнятості, в оцінюванні процесів, що відбуваються на локальних ринках праці, а також при підготовці пропозицій щодо удосконалення політики зайнятості населення регіону.

Особистий внесок здобувача. Наукові результати, викладені в дисертаційній роботі і винесені на захист, отримано автором особисто. Із наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дослідженні використано лише ті положення, ідеї та висновки, що є результатом особистих напрацювань. Особистий внесок автора у працях, що опубліковані у співавторстві, відображено у списку опублікованих праць.

Апробація результатів дослідження. Основні положення, висновки і рекомендації дисертації доповідались і отримали схвалення на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, круглих столах і наукових семінарах: «Проблеми та перспективи розвитку економіки і підприємництва та комп'ютерних технологій в Україні» (м. Львів, 2013 р.), «Соціально-психологічні та економіко-правові аспекти управління людськими ресурсами у XXI столітті» (м. Львів, 2013 р.), «Актуальні питання економічних наук» (м. Київ, 2015 р.), «Соціально-економічний потенціал транскордонного співробітництва» (м. Львів, 2016 р.), «Трансформаційні процеси економіки України: глобальні та регіональні аспекти» (м. Львів, 2016 р.), «Суспільні трансформації і безпека: людина, держава, соціум» (м. Львів, 2017 р., 2018 р.), «Економічне зростання: стратегія, напрями і пріоритети» (м. Запоріжжя, 2017 р.), «Anti-Crisis Management: State, Region, Enterprise» (м. Ле-Ман, 2017 р.), «Публічне управління та адміністрування: конкурентні виклики сучасності» (м. Львів, 2018 р.), «Економічний розвиток держави, регіонів і підприємств: проблеми та перспективи» (м. Львів, 2019 р.), «Теорія і практика управління в умовах суспільних

викликів і трансформацій» (м. Львів, 2019 р.), «Актуальні проблеми економіки та управління в умовах системної кризи» (м. Львів, 2019 р.).

Публікації. За результатами наукового дослідження автором опубліковано 28 наукових праць загальним обсягом 14,98 д.а., з них особисто автору належить 11,67 д.а., у тому числі 6 колективних монографій, 1 стаття у періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу (у співавторстві), 7 статей у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України (із них 4 – у співавторстві), 14 публікацій за матеріалами науково-практичних конференцій (із них 1 – у співавторстві).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації – 262 сторінки. Робота містить 20 таблиць, 48 рисунків, з них 7 рисунків займають 7 повних сторінок, 10 додатків на 27 сторінках, список використаних джерел із 188 найменувань на 21 сторінці. Обсяг основного тексту дисертації становить 207 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, її зв'язок з науковими програмами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, розкрито наукову новизну, практичне значення і апробацію одержаних результатів.

У **першому розділі** «Теоретичні засади дослідження демографічного відтворення в умовах формування територіальних міграційних систем» поглиблено понятійно-термінологічний апарат предмета дослідження, розглянуто еволюцію визначень понять «демографічне відтворення» та «ТМС», узагальнено та систематизовано основні теорії і концепції, у фокус уваги яких входить теоретико-методологічне обґрунтування впливу міграції на зміну тенденцій демовідтворювальних процесів. З метою цілісного вивчення ТМС визначено функції даного утворення, запропоновано авторську класифікацію видів ТМС, побудовано логіко-структурну схему процесу демовідтворення в умовах формування ТМС, теоретично обґрунтовано вплив розвитку традиційної ТМС на демовідтворювальні процеси, розглянуто підходи до регулювання демографічного відтворення в контексті розвитку сучасних ТМС.

Автором визначено, що *демографічне відтворення* – це складний процес відновлення покоління людей, який виникає і модифікується (трансформується) під впливом сукупності відносин їх життєдіяльності (демографічних, сімейно-організаційних, соціально-економічних, етнокультурних, геопросторових та ін.), що забезпечують певний режим зміни чисельності та складу покоління (його статевовікової, професійної, соціально-економічної, екістико-поселенської та ін. структур). Характер режиму демовідтворення може мати простий, або ж розширений/звужений вияв. Прив'язка умов процесу демовідтворення до середовища конкретної ТМС дає підстави оперувати демографічними поняттями реального та гіпотетичного поколінь цієї системи, інструментами демографічного (поздовжнього та поперечного), економіко-математичного, статистичного, геопросторового аналізу.

Процес демовідтворення відіграє функціональну роль у формуванні й розвитку ТМС, а за умови рівноваженості її природного, механічного та соціального демопотенціалів впливає на демостійкість усього утворення.

Авторський підхід до класифікації ТМС включає наступні ознаки: 1) за масштабом

територіальної організації зв'язків (локальні, глобальні); 2) за геополітичною роллю в суспільному поділі праці (міжрегіональні, міждержавні, світова); 3) за вектором організації міграційного потоку у межах міграційної пари (одностороння, двостороння); 4) за швидкістю змін (динамічна, статична); 5) за архітектонікою системи (конструктивна (композиційна), деструктивна); 6) за формою організації правових відносин (легальна, напівлегальна, нелегальна); 7) за способом утворення (первинна, вторинна); 8) за відношенням до сфери організації суспільства (соціально-економічна, демографічна, історична, політична, екологічна, культурна); 9) за суб'єктом міграції (людських ресурсів, інвестицій, грошових трансфертів, товарів, послуг).

Обґрунтовано внутрішню структуру ТМС, в якій виокремлено системоформуюче ядро – ринок праці з соціально-трудоваим характером міграційних процесів та опорний каркас. Визначено функції ТМС: мобілізаційну, селективну, перерозподільну, демотрансформаційну, інституційну, інноваційно-модернізаційну.

У ході дослідження виділено управлінсько-цільовий, демографічний, економічний, нормативно-правовий, інституційний підходи до регулювання демографічних процесів. Особлива увага приділена управлінсько-цільовому, за яким регулювання демовідтворювальних процесів в умовах формування ТМС здійснюють держави-учасники ТМС через узгодження завдань та цілей власних демографічних політик та міграційних заходів, що формують політику розвитку міждержавної ТМС (рис. 1).

У другому розділі «**Особливості демографічного відтворення в умовах розвитку україно-німецької територіальної міграційної системи**» здійснено системний аналіз процесів демографічного відтворення та міграційної активності населення в Німеччині та Україні, проаналізовано історичні, демографічні та економічні передумови формування міграційних зв'язків між Україною та Німеччиною, сформовано соціально-демографічний портрет типового українського мігранта УНТМС, узагальнено економічні результати функціонування УНТМС.

Результати статистичного аналізу дозволили виявити основні тренди в розвитку демографічних процесів в Україні та Німеччині. У 1991–2018 рр. інтенсивність скорочення чисельності населення України за рахунок його природного убутку в 4 рази вища порівняно з Німеччиною. Упродовж досліджуваного періоду зазнала значної деформації вікова структура населення обох країн, у т.ч. зростання частки осіб у віці старшому за 70 років майже на 60 % в Німеччині та – на 40 % в Україні. Визначено, що збереження сумарного коефіцієнта народжуваності упродовж тривалого часу на рівні, який не забезпечує простого відтворення поколінь в обох країнах, поруч зі зростанням середнього віку матері при народженні дитини (з 28 до 32 років у Німеччині) та трансформацією структури народжуваності за віком матері в бік її старіння, стали основними чинниками загострення проблем природного відтворення місцевого населення в Україні та Німеччині.

Приклад Німеччини показав, що в умовах глобалізації, формування потужних ТМС з акцентом на імміграційні процеси, можуть стати головними драйверами вирішення проблем демографічного відтворення та збереження чисельності населення. Зокрема, у 2018 р. кожен п'ятий житель цієї країни мав статус мігранта. З 83 млн мешканців близько 9,6 млн іноземців і ще близько 11,2 млн осіб, які прийняли німецьке громадянство. Аналіз даних німецької статистики показав, що станом на 2018 р., кожний четвертий чоловік та п'ята жінка у віці 18–40 років є громадянами інших держав. За рахунок

присутності міграції, чисельність дітей у віці до 14 років зростає в середньому на 11 %, жінок фертильного віку – на 19 %, економічно активних осіб – на 16 %. До основних демографічних результатів формування німецької ТМС слід віднести омолодження вікової структури населення та зростання значення показників народжуваності. Так, середній вік постійного населення Німеччини становить 45 років, тоді як іноземців – 37 років. У 2018 р. 15 % всієї сукупності осіб з міграційним фоном припадало на дітей, які народилися у Німеччині в сім'ях колишніх переселенців.

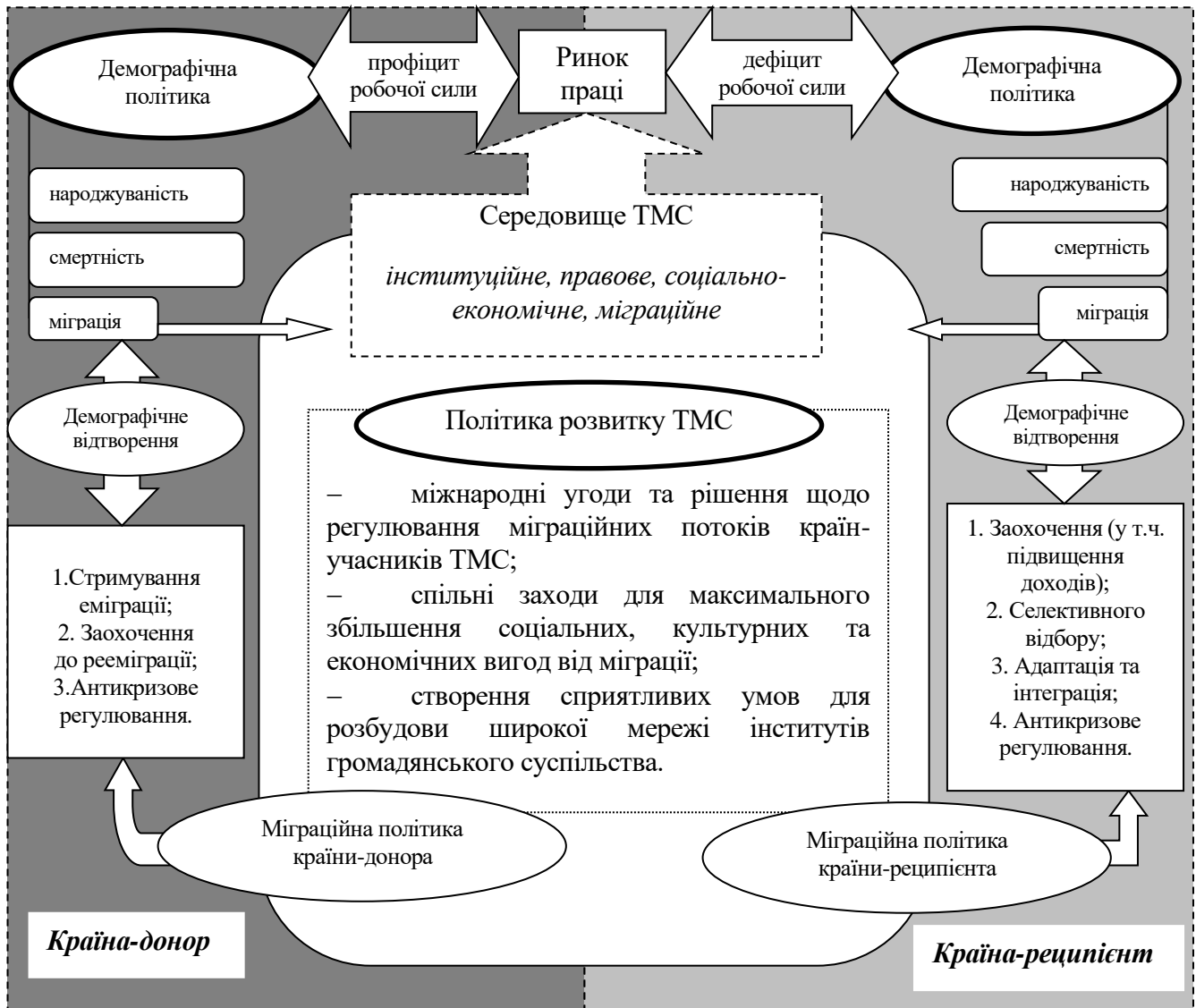

Рис. 1. Демографічна та міграційна політики країн-учасників ТМС у контексті впливу на демовідтворювальні процеси

Аналіз географічної структури еміграції населення з України, показав, що Німеччина займає друге місце (після Польщі) в списку найбільш бажаних країн для працевлаштування за кордоном, що актуалізує потребу дослідження саме УНТМС, як привабливого середовища зайнятості, розвитку і проживання наших громадян.

Встановлено, що основним фактором притягування людських ресурсів в УНТМС традиційно виступають полярні значення показників оплати праці (табл. 1). За спостережуваний період 2006–2018 рр. рівень середньої заробітної плати українців, які проживають у Німеччині, майже у 5 разів перевищував загальноукраїнські значення.

Для прикладу, у 2006 році український мігрант у Німеччині отримував за свою працю 1048 євро або 6641 грн., а в 2018 році – 1715 євро або 55 тис. грн. при середній заробітній платі в Україні в 8865 грн. Тобто, середній рівень матеріальної винагороди за виконану працю в Німеччині у 2018 році є у 8 разів вищий, ніж в Україні.

Таблиця 1

**Компаративний аналіз соціально-економічної ситуації на ринку праці
України та Німеччини, 2010-2018 рр.**

Показники	2010	2014	2015	2016	2017	2018	2018/ 2010
Німеччина							
Середня заробітна плата, євро/міс.	1741	1929	1985	2030	2094	2157	1,24
Оплата праці мігрантів, євро/міс.	1449	1484	1651	1676	1736	1813	1,20
Оплата праці українців, євро/міс.	1232	1376	1420	1594	1660	1715	1,35
Рівень безробіття, %	7,6	5	4,6	4,1	3,8	3,4	0,50
Мінімальна оплата праці, євро/міс.	–	–	1360,0	1360,0	1414,4	1414,4	-
Індекс інфляції, %	101,1	100,9	100,3	100,5	101,8	101,7	1,13
Співвідношення середнього рівня оплати праці до заробітної плати зайнятих українців у Німеччині	1,41	1,40	1,40	1,27	1,26	1,26	–
Україна							
Середня заробітна плата, євро/міс.	213,6	221,4	173,1	183,2	236,8	275,8	1,11
Рівень безробіття, %	8,8	9,7	9,5	9,7	9,9	9,1	1,03
Мінімальна оплата праці, євро/міс.	82,5	77,5	50	49	106,7	115,8	1,40
Індекс інфляції, %	109,1	124,9	143,3	112,4	113,7	109,8	2,87
Україна/Німеччина							
Співвідношення заробітної плати зайнятих в Німеччині до середнього рівня оплати праці зайнятих в Україні	8,2	8,7	11,5	11,1	8,8	7,8	–
Співвідношення заробітної плати зайнятих українців у Німеччині до середнього рівня оплати праці зайнятих в Україні	5,8	6,2	8,2	8,7	7,0	6,2	–
Співвідношення рівня безробіття в Україні до Німеччини	1,2	1,9	2,1	2,4	2,6	2,7	–
Співвідношення рівня мінімальної заробітної плати в Німеччині та Україні	-	-	27,1	27,9	13,3	12,2	–

Джерело: побудовано на основі даних Державної служби статистики України і Федерального статистичного офісу Німеччини, авторських розрахунків

Аналіз статистичних даних дозволив сформувавши соціально-демографічний портрет типового українського мігранта Німеччини. Так, станом на 2018 рік у Німеччині проживало 141 тис. українців та 182 тис. німців з українським походженням.

У територіальному зрізі центрами тяжіння проживання українських мігрантів є південні та східні федеральні землі Німеччини: Мекленбург-Передня Померанія, Баварія, міста Берлін, Бремен та Гамбург.

Встановлено, що характерною рисою міграції українців до ФРН в статевому зрізі є зростання ролі жінок у фертильному віці. Відтак, щільність проживання українських жінок у всіх федеральних землях в середньому на 75% вища за чоловічу. Протягом 2005–2018 рр. частка жінок серед українських мігрантів Німеччини зросла з 60 % до 64 %, в той час як чоловіків – зменшилась відповідно з 40 % до 36 %. Близько 60 %

жінок та 50% чоловіків припадає на репродуктивно та праце активний вік 25–54 років.

Для побудови архітектури УНТМС з конкретними економічними центрами притягання та виштовхування людських ресурсів обчислено індекс регіональної міграційної привабливості (ІРМП), який дозволяє на макроекономічному рівні оцінити потребу в додатковій робочій силі на рівні федеральних земель Німеччини та областей України.

Порівняльний аналіз ІРМП у розрізі двох країн підтвердив тезу про компліментарність міграції України та Німеччини. Дві третини регіонів України (16 областей) непривабливі для потенційних мігрантів (рис. 2а, рис. 2б).

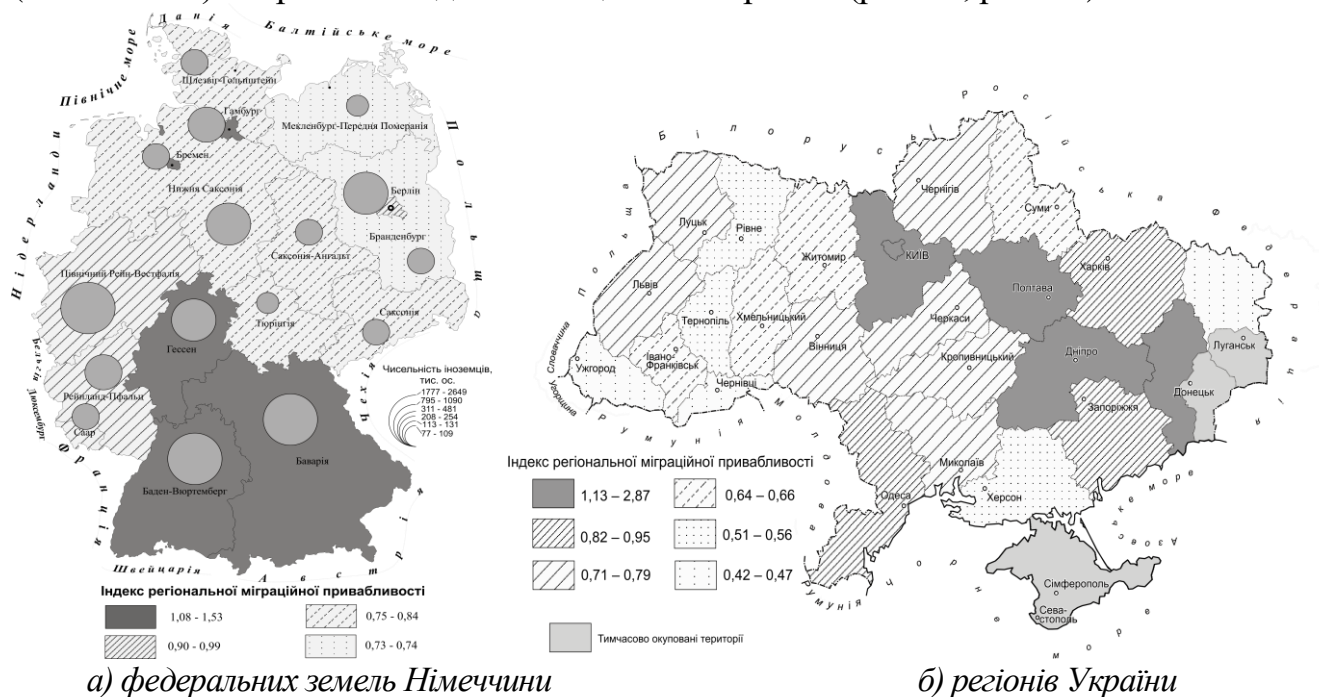

Рис. 2. Індеси регіональної міграційної привабливості, 2018 р.

Виявлено, що дефіцит працездатного населення спостерігається лише у м. Київ, яке за рівнем міграційної привабливості майже у три рази випереджає інші регіони, а також у Київській, Дніпропетровській та Полтавській областях. Найпривабливішими міграційними центрами Німеччини за даними ІРМП були великі міста-держави Гамбург, Бремен та федеральні землі: Баварія, Баден-Вюртемберг та Гессен.

Доведено, що економічні результати розвитку ТМС виражаються через міграцію капіталу та інвестицій, налагодження економічного співробітництва між державами, що відображається через зростання до 4 тис. кількості підприємств з німецькими інвестиціями, створення нових робочих місць та зростання обсягів зовнішньої торгівлі.

У третьому розділі «Моніторинг і моделювання демографічного відтворення в умовах розвитку територіальних міграційних систем» розроблено методику моніторингу демографічного відтворення в умовах розвитку ТМС, побудовано прогностичну модель розвитку україно-німецького міграційного вектору в межах УНТМС, здійснено прогнозування чисельності української громади в Німеччині на основі сценарного підходу, запропоновано заходи щодо оптимізації демовідтворювальних процесів в Україні в умовах формування та розвитку ТМС.

Запропоновано й обґрунтовано алгоритм моніторингу демовідтворювальних процесів, який включає шість взаємопов'язаних етапів: визначення загальних передумов формування міждержавної ТМС; компаративний аналіз процесів демографічного

відтворення країн, що залучені до розвитку ТМС; оцінка демографічної ситуації та соціально-економічної ситуації серед мігрантів конкретної ТМС; визначення впливу функціонування ТМС на трансформацію демовідтворювальних процесів в країнах-донорах та країнах-реципієнтах людських ресурсів; оцінка соціально-економічних та демографічних ефектів функціонування ТМС; прогнозування демовідтворювальних процесів в умовах подальшого розвитку ТМС.

З метою оцінки соціально-економічних ефектів розвитку ТМС запропоновано авторську методику оцінювання економічних вигод та втрат на суспільному та державному рівнях. Суспільні економічні вигоди від міграції отримують мігранти через вищі рівні доходів в місцях кращого економічного розвитку ТМС та обчислюються у грошовому вимірі, як приріст рівня заробітку в країні-призначення та виїзду мігрантів за конкретний період часу. Додаткова вартість ВВП, що створюють зайняті мігранти для приймаючої сторони, є державною економічною вигодою країни-реципієнта, у той час як для економіки країни-донора, частка ВВП, яку недоотримала країна-донор – державні економічні втрати.

Прогнозування міграційної активності населення можна представити як модель замкнутого типу, в якій на основі початкових даних методом системної динаміки здійснюється прогнозування демографічних змін. В умовах формування УНТМС алгоритм прогнозування міграції українського населення до Німеччини ускладнюється демографічними тенденціями двох країн, особливостями соціально-економічного розвитку та змінами кон'юнктури ринків праці. Моделювання розвитку україно-німецького вектору міграційної активності населення здійснено на основі трьох етапів прогнозування (рис. 3): чисельності та структури населення Німеччини та України; макроекономічних показників та кон'юнктури ринків праці Німеччини та України; обсягів потенційної міграції у векторі «Україна-Німеччина». Оцінку перспективної чисельності населення України та Німеччини здійснено методом пересування вікових груп, згідно якого кількість населення кожного року конкретної когорти залежить від демографічних змін у когорті попереднього року.

Економіко-математичне моделювання взаємозв'язку економічних факторів здійснено на основі даних статистичних служб України та Німеччини за 2006–2018 рр. через побудову багатофакторного регресійного рівняння (методом покрокової регресії з F-включенням). Результати математичних розрахунків (1) дозволили визначити три ключові фактори, які впливають на значення результуючої ознаки: $KOEF$ – темп приросту коефіцієнта інтенсивності прибуття українців до Німеччини (коефіцієнт інтенсивності прибуття українців до Німеччини розраховується як чисельність прибулих українців, що припадає на 1 тис. місцевого населення Німеччини), %; INF^{UA} – темп приросту рівня інфляції в Україні, %; SAL^{UA} – темп приросту середньостатистичної реальної заробітної плати в Україні, %; $UNEMP^{GERM}$ – темп приросту рівня безробіття у Німеччині, %.

$$KOEF = 1,091 + 0,349INF^{UA} - 0,575SAL^{UA} - 0,698UNEMP^{GERM} \quad (1)$$

$$adj.R^2 = 0,876$$

$$DW = 1,59$$

Значення часткових коефіцієнтів кореляції, так як і коефіцієнтів еластичності, підтвердили гіпотезу про те, що система соціально-економічних мотивів виступає драйвером у процесі формування україно-німецького вектора міграції.

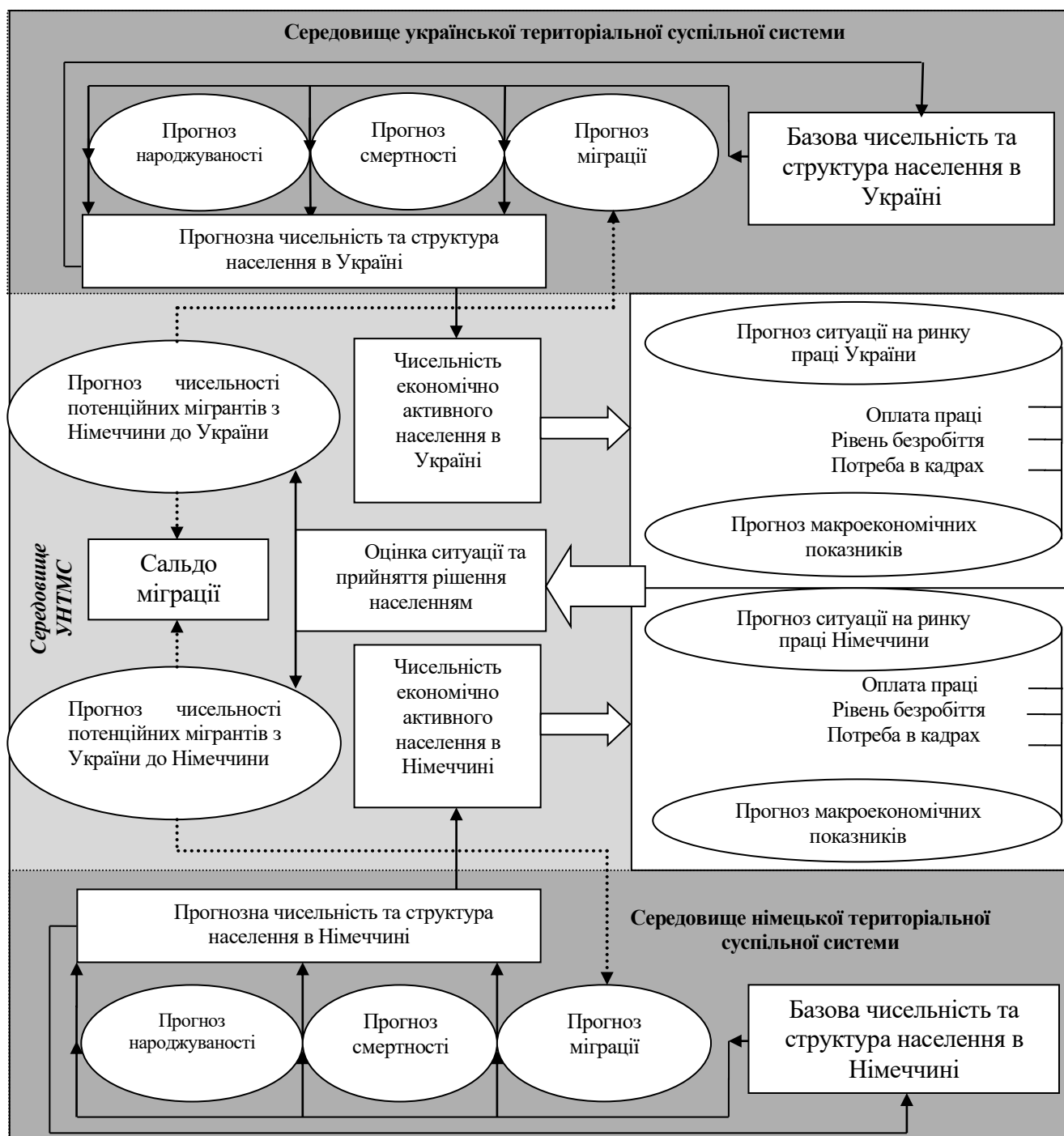

Рис. 3. Алгоритм прогнозування кількості мігрантів в умовах розвитку УНТМС

Автором на основі побудованої економіко-математичної моделі (1) оцінено ймовірні варіанти обсягів потенційної міграції, чисельність зайнятих та ймовірну суспільну вигоду від функціонування УНТМС на середньострокову (до 2025 р.) та довгострокову (до 2030 р.) перспективи за еталонним, оптимістичним, тенденційним та песимістичним сценаріями розвитку подій.

Визначено, що до 2030 року за тенденційним та найбільш ймовірним варіантом перебігу подій, який передбачає зменшення рівня безробіття у Німеччині до 1,9%, встановлення індексу інфляції в Україні на рівні 9,7% та зростання середньої заробітної плати до рівня 1 тис. євро, кількість українців у Німеччині може зрости до 263,4 тис. осіб, етнічних українців – до 445 тис. осіб, зайнятих етнічних українців – до

200 тис. осіб, суспільна економічна вигода – до 357,8 млн євро (табл. 2).

Отримані розрахунки підтвердили тезу про те, що ризики загострення проблем демографічного відтворення в Україні в умовах розвитку наявних ТМС та низького рівня економічного розвитку в подальшому лише наростатимуть.

Таблиця 2

Прогноз чисельності українців, етнічних українців, суспільної економічної вигоди та зайнятих українців у Німеччині до 2030 р.: тенденційний сценарій

Тенденційний сценарій	2018	2020	2023	2026	2030	2030/2018
Кількість українців, тис. осіб	141,4	165,8	198,5	233,2	263,6	1,864
Кількість етнічних українців, тис. осіб	323,0	347,0	379,0	414,0	445,0	1,378
Суспільна економічна вигода, млн. євро	264,2	281,2	353,2	388,6	357,8	1,354
Кількість зайнятих, тис. осіб	150,0	167,0	188,0	201,0	200,0	1,333

Для оптимізації демографічного відтворення в Україні слід узгоджувати заходи демографічної та міграційної політики з політикою економічного розвитку країни. Головна ціль демографічної політики України в питаннях природного відтворення населення полягає у використанні наявних деморезервів через створення умов для зростання показників тривалості життя та наближення рівня смертності чоловіків та жінок в працездатному віці до загальноєвропейських значень.

Акценти узгоджених цілей міграційної та демографічної політик в плані регулювання демографічного відтворення повинні бути зміщені з класичного соціально-економічного стимулювання демографічного відтворення на створення умов для: скорочення виїзду з України мігрантів та переорієнтації з країни-постачальника людських ресурсів на державу-реципієнта; повернення та реінтеграції українських мігрантів в українське суспільство; репатріації нащадків репресованих українців; збільшення людських ресурсів держави шляхом заохочення імміграції з-за кордону висококваліфікованих та економічно затребуваних мігрантів з інших країн; ефективного використання праці тимчасових працівників з-за кордону в інтересах української економіки.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі запропоновано вирішення науково-практичного завдання, що полягає у подальшому розвитку науково-методичних засад і практичних рекомендацій щодо розробки методики системного моніторингу процесів демографічного відтворення в умовах формування та розвитку ТМС. Проведене дослідження дає змогу сформулювати низку висновків і пропозицій теоретичного, прикладного та науково-методичного змісту, головні з яких такі:

1. Сформовано понятійно-термінологічний апарат дослідження процесів демографічного відтворення населення та розвитку ТМС. Розглянуто еволюцію поглядів щодо сприйняття демографічного відтворення. Визначено, що демографічне відтворення – це складний процес відновлення покоління людей, який виникає і модифікується (трансформується) під впливом сукупності відносин їх життєдіяльності (демографічних, сімейно-організаційних, соціально-економічних, етнокультурних, геопросторових та ін.), що забезпечують певний режим зміни чисельності та складу покоління (його статевовікової, професійної, соціально-економічної, екістико-поселенської та ін. структур).

2. Проведена систематизація функцій, видів ТМС, що дало змогу запропонувати авторську класифікацію ТМС за спеціальними ознаками: масштабом територіальної організації зв'язків, геополітичною роллю в суспільному поділі праці, вектором організації міграційних потоків у межах «міграційної пари», швидкістю змін, архітектонікою системи, формою організації правових відносин, способом утворення, відношенням до сфери організації суспільства, суб'єктом міграції.

3. Здійснено компаративний аналіз стану демографічної ситуації в Україні та Німеччині, що дозволило виявити основні спільні та відмінні риси. До спільних демографічних проблем та пов'язаних з ними демоекономічних наслідків в Україні та Німеччині належить: старіння населення, низька народжуваність, зменшення рівня економічної активності, дефіцит робочої сили, зростання навантаження на систему соціального забезпечення через збільшення кількості пенсіонерів. Обґрунтовано, що подальше збереження існуючих тенденцій природного відтворення населення посилить демографічні проблеми обох країн. На прикладі німецької ТМС встановлено, що імміграція є одним з дієвих способів вирішення проблеми демографічного відтворення та оптимізації статевовікової структури населення в сучасних умовах глобалізованого суспільства.

4. Визначено передумови встановлення, оцінку стану та тенденцій демографічного відтворення УНТМС. Обґрунтовано, що головними економічними стимуляторами розвитку УНТМС є полярні значення показників оплати праці та зайнятості. В результаті дослідження сформовано соціально-демографічний портрет типового українського мігранта в УНТМС. Визначено, що характерною рисою міграції українців до Німеччини в статевому зрізі є зростання частки жінок у репродуктивному віці. Демографічним результатом функціонування УНТМС є повільна трансформація статевовікової структури мігрантів в бік її омолодження та збільшення частки жінок в загальній чисельності мігрантів. У територіальному зрізі найбільша кількість українців проживає в південних і східних федеральних землях, яким притаманний найнижчий рівень безробіття.

5. Для оцінки стану економічного розвитку та визначення потенційних центрів «притягання» і «виштовхування» мігрантів на рівні окремих територіально-адміністративних одиниць здійснено кластерування регіонів УНТМС за значенням ІРМП, який підтвердив тезу про компліментарність міграції України та Німеччини. Встановлено, що дві третини регіонів України (16 областей) непривабливі для потенційних мігрантів. За допомогою регресійного аналізу виділено головні показники-стимулятори розвитку україно-німецьких міграційних потоків: зростання ВВП у розрахунку на одну зайняту особу в Німеччині та середнього рівня доходів працевлаштованого населення, зменшення рівня безробіття та інфляції, збільшення розривів у доходах населення України та Німеччини, зростання рівня безробіття та середньорічних цін на споживчі товари в Україні. Визначені головні демографічні, соціально-економічні, політичні переваги або втрати для країни-реципієнта (Німеччини) і країни-донора (України) внаслідок розвитку УНТМС.

6. Розроблено методичку системного моніторингу процесів демографічного відтворення в умовах розвитку ТМС. Запропоновано економічні наслідки розвитку міждержавної ТМС виражати математично та розраховувати на суспільному і державному рівні. Так, до суспільних соціально-економічних ефектів розвитку УНТМС

належить зростання економічної ефективності використання людського капіталу українських мігрантів у вартісному вимірі майже в 11 разів, покращення економічної ситуації осіб-переселенців та сімей трудових мігрантів внаслідок зростання обсягів грошових переказів. Співвідношення вигод і втрат свідчить про ефективність та продуктивність функціонування ТМС. Визначено, що результати моніторингу повинні стати інформаційною підтримкою для прийняття управлінських рішень владними структурами з метою використання позитивного потенціалу ТМС та попередження розвитку негативних наслідків, в тому числі в демографічній сфері.

7. На прикладі розвитку УНТМС розроблено та апробовано методіку прогнозування потенційних обсягів міграції населення з України до Німеччини. Обґрунтовано, що україно-німецькі міграційні потоки будуть урівноважені лише тоді, коли державна і суспільна економічна вигода від міграції прямуватиме до нуля. Така ситуація можлива лише при вирівнюванні значення основних показників, які відповідають за економічний розвиток країни.

8. Підсумовано, що ризики загострення проблем демографічного відтворення в Україні в умовах розвитку наявних ТМС та низького рівня економічного розвитку в подальшому лише наростатимуть. Цілі та заходи політики демографічного відтворення повинні узгоджуватися та корелювати з міграційною та економічною політикою та бути побудованими на принципі випередження розвитку негативних демографічних подій, сприяти зменшенню демографічних втрат, максимізувати демографічну та економічну суспільну і державну вигоду від розвитку ТМС.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Коллективні монографії

1. Бараняк І. Є., Гальків Л. І., Андрусин Н. І. Проблеми прогнозування розвитку соціально-демографічного потенціалу Карпатського регіону (п. 7.1); Бараняк І. Є., Пітюлич М. М. Стратегічні прогнозні орієнтири деморозвитку Карпатського регіону (п. 7.4). *Карпатський регіон: актуальні проблеми та перспективи розвитку*: монографія у 8 томах / НАН України. Інститут регіональних досліджень; наук. ред. В. С. Кравців. Львів, 2013. Том 2. Соціально-демографічний потенціал / відп. ред. У. Я. Садова. 2013. С. 277–286; 313–317 (0,94 д.а. / 0,5 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у побудові прогностичної моделі відтворення населення Карпатського регіону, а також в обґрунтуванні та представленні результатів прогнозування відтворювальних процесів населення Карпатського регіону до 2050 року.*

2. Sadova U., Baranyak I. Socio-demographic determinants of regional economic development under the integration processes. *Determinants and sources of development of enterprises in the region*. R. Fedan, K. Szara (Eds.). Rzeszow: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2013. P. 113–122 (0,62 д.а. / 0,31 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у обґрунтуванні та аналізі факторів соціально-демографічного відтворення населення.*

3. Бараняк І. Є. Моделювання демографічних явищ та процесів у регіоні: структурно-кваліметричний аспект (на прикладі Львівської області) (п. 2.3). *Наслідки міграційних процесів: нові виклики та можливості для регіонів* / НАН України, ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І.Долішнього»; наук. ред. У. Я. Садова. Львів, 2015. С. 76–86 (0,5 д.а.).

4. Бараняк І. Є. Соціозахисна роль міграції у збереженні демографічного потенціалу регіону (п. 3.1). *Соціально-економічна захищеність мігрантів: глобальні та регіональні аспекти* / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І.Долішнього»; наук. ред. У. Я. Садова. Львів, 2016. С. 89–97 (0,33 д.а.).

5. Teslyuk R., Baranyak I. Modern Trends in Demographic Development of Lvivska Oblast and Podkarpackie Voivodship. *Socio-Economic Potential on the Polish-Ukrainian Border. Collective monograph*. Jarosław, Lwów: PWSTE Publishing House 2017. P. 187–195 (0,42 д.а. / 0,21 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у визначенні спільних та відмінних рис в відтворенні населення Львівської області та Підкарпатського воєводства крізь призму розвитку україно-польської ТМС.*

6. Бараняк І. Є. Міграційна привабливість регіонів України: індексна оцінка (п. 2.3); Нові форми розвитку територіальних міграційних систем (на прикладі українсько-німецьких зв'язків) (п. 3.1). *Міграція в умовах трансформації регіональних ринків праці України: механізми регулювання* / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; наук. ред. У. Я. Садова. Львів, 2019. С. 70–79; С. 90–99 (1,2 д.а.).

Статті у періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу

7. Sadova U., Stepura T., Baranyak I. Ukraine in the territorial migration systems: current structural-qualimetric aspects of the formation and development. *European Journal of Transformation Studies*. 2020. Vol. 8, no. 1. P. 60–78 (*Web of Science*) (1,35 д.а. / 0,5 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у здійсненні порівняльного аналізу ситуації на ринку праці України, Польщі та Німеччини як головної передумови формування ТМС.*

Статті у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України

8. Теслюк Р. Т., Біль М. М., Махонюк О. В., Бараняк І. Є. Регіональні соціально-економічні дослідження міграційних питань: ретроспектива та сучасні підходи. *Регіональна економіка*. 2014. № 3 (73). С. 131–141 (*Index Copernicus та інші*) (1,05 д.а. / 0,3 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у систематизації напрямів наукових досліджень із проблем міграції на основі здобутків учених за результатами дисертаційних робіт і наукових публікацій.*

9. Теслюк Р. Т., Бараняк І. Є. Мезорегіональні відмінності демографічних процесів в Україні у світлі новітніх міграційних викликів. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. №9. С. 608-614 (*Index Copernicus та інші*) (0,59 д.а. / 0,3 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає в з'ясуванні регіональних особливостей відтворення населення України та побудові архітектури сучасної ТМС України через визначення центрів притягання та виштовхування мігрантів в розрізі районів та міст обласного значення.*

10. Бараняк І. Є. Україно-німецька територіальна міграційна система: сучасний стан та тенденції розвитку. *Регіональна економіка*. 2016. № 4 (82). С. 66-74 (*Index Copernicus та інші*) (0,86 д.а.).

11. Рісна Р. Р., Бараняк І. Є. Соціально-демографічний профіль Львівської області у фокусі трудореєміграційних перспектив. *Науковий вісник НЛТУ України: серія економічна*. 2016. Вип. 26.6. С. 126–131 (*Index Copernicus та інші*) (0,4 д.а. / 0,3 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає в здійсненні кореляційно-регресійного аналізу щодо*

визначення факторів, які впливають на процес рееміграції населення в Львівській ТМС.

12. Бараняк І. Є. Функціонування регіональних ринків праці в умовах формування україно-німецької територіальної міграційної системи. *Ефективна економіка*. 2018. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6683> (*Index Copernicus та інші*) (0,75 д.а.).

13. Бараняк І. Є. Формування Україно-Німецької територіальної міграційної системи: економічні наслідки та ефекти. *Економіка та держава*. 2019. №3. С. 132–136 (*Index Copernicus та інші*) (0,98 д.а.).

14. Мульська О. П., Бараняк І. Є. Прогностична модель формування україно-німецької міграційної системи. *Економіка і прогнозування*. 2019. Вип. 2. С. 120–137 (*Index Copernicus та інші*) (1,58 д.а. / 1,3 д.а.) *Особистий внесок здобувача полягає в побудові концептуальної моделі економічних вигод та втрат України і Німеччини в результаті формування УНТМС та визначенні економічних наслідків міграції населення на державному та суспільному рівнях.*

Публікації за матеріалами конференцій

15. Бараняк І. Є. Вплив факторів сезонності на відтворення населення Львівщини. *Проблеми та перспективи розвитку економіки і підприємництва та комп'ютерних технологій в Україні: збірник тез доповідей ІХ наук.-прак. конф. 15-20 квітня 2013 р., м. Львів. Львів: ЗУКЦ, 2013. С. 439-442 (0,46 д.а.).*

16. Бараняк І. Є. Демографічне прогнозування як необхідна умова ефективного управління людськими ресурсами. *Соціально-психологічні та економіко-правові аспекти управління людськими ресурсами у ХХІ столітті: матеріали доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції. 5 червня 2013 р., м. Львів. Львів: Львівський інститут МАУП, 2013. С. 51–54 (0,18 д.а.).*

17. Бараняк І. Є. Прогнозная оценка деморазвития Карпатского региона Украины в условиях оптимизации миграционных процессов. *Миграционные процессы: тренды, вызовы, перспективы: сб. материалов Международной научно-практической конференции. 14-15 марта 2014 г., г. Казань. Казань: Отечество, 2014. С. 29–36 (0,46 д.а.).*

18. Бараняк І.Є. Стан та тенденції розвитку демографічних процесів у регіоні в умовах глобального перерозподілу людського капіталу із застосуванням методів демографічного моделювання. *Актуальні питання економічних наук: матеріали ІІ Міжнародної наук.-прак. конф. 13–14 березня 2015 р., м. Київ. Київ: Гельветика, 2015. Ч. 1. С. 81–84 (0,23 д.а.).*

19. Бараняк І. Є. Особливості демографічного відтворення в українському прикордонні. *Соціально-економічний потенціал транскордонного співробітництва: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 18-19 квітня 2016 р., м. Львів. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. С. 95–99 (0,31 д.а.).*

20. Бараняк І. Є. Україно-німецька міграційна система в умовах новітніх тенденцій мобільності населення. *Трансформаційні процеси в економіці України: глобальні та регіональні аспекти: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції молодих учених, аспірантів та студентів. 23–24 грудня 2016 р., м. Львів. Львів: ДУ «ІРД ім. М. І. Долишнього НАН України», 2016. С. 39–42 (0,18 д.а.).*

21. Бараняк І. Є. Україно-німецька міграційна система: історичні передумови виникнення та особливості формування. *Суспільні трансформації і безпека: людина,*

держава, соціум: матеріали доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції. 8 червня 2017 р., м. Львів. Львів: Львівський інститут МАУП, 2017. С. 110–114 (0,22 д.а.).

22. Бараняк І.Є. Історичні передумови формування та розвитку україно-німецьких міграційних зв'язків. *Економічне зростання: стратегія, напрями і пріоритети*: зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції. 22-23 вересня 2017 р., м. Запоріжжя. Запоріжжя: ГО «СІЕУ», 2017. С. 59–62 (0,23 д.а.).

23. Риндзак О. Т., Бараняк І. Є. Дослідження факторів зовнішньої міграції населення України з метою запобігання його втратам. *Anti-Crisis Management: State, Region, Enterprise: Conference Proceedings of International Scientific Conference*. November 17, 2017, Le Mans. Le Mans, France: Baltija Publishing. Part III. P. 56–58 (0,17 д.а. / 0,09 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у визначенні основних факторів виштовхування мігрантів в умовах формування української ТМС.*

24. Бараняк І.Є. Міграція як чинник демографічного відтворення населення Німеччини в умовах конкурентних викликів сучасності. *Публічне управління та адміністрування: конкурентні виклики сучасності*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції. 30 березня 2018 р., м. Львів. Львів, ТзОВ «Ліга-Прес», 2018. С. 13–14 (0,12 д.а.).

25. Бараняк І.Є. Демографічний профіль українських мігрантів Німеччини. *Суспільні трансформації і безпека: людина, держава, соціум*: матеріали доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції. 14 червня 2018 р., м. Львів. Львів: Львівський інститут МАУП, 2018. С. 91–94 (0,22 д.а.).

26. Бараняк І.Є. Демографічне відтворення в умовах формування нових концепцій міграційної активності населення. *Економічний розвиток держави, регіонів і підприємств: проблеми та перспективи*: матеріали III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції молодих учених. 23–24 квітня 2019 р., м. Львів. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. С. 11–13 (0,14 д.а.).

27. Бараняк І.Є. Взаємозв'язок міграційних систем і демографічного відтворення: теоретичний аспект *Теорія і практика управління в умовах суспільних викликів і трансформацій*: матеріали доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції. 6 червня 2019 р., м. Львів. Львів: Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП», 2019. С. 119–122 (0,22 д.а.).

28. Бараняк І. Є. Територіальна міграційна система: понятійно-термінологічний апарат, підходи до класифікації. *Актуальні проблеми економіки та управління в умовах системної кризи*: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. 27 листопада 2019 р., м. Львів. Львів: Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП», 2019. С. 13–18 (0,27 д.а.).

АНОТАЦІЯ

Бараняк І. Є. Демографічне відтворення в умовах формування та розвитку територіальних міграційних систем. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика. – Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2020.

Дисертаційну роботу присвячено розвитку теоретико-методичних засад

дослідження демовідтворення в умовах формування конкретних ТМС, оцінці його стану та розробці прикладних рекомендацій щодо системного моніторингу демографічних зрушень, обумовлених міграційними процесами.

Сформовано понятійно-термінологічний апарат дослідження процесів демографічного відтворення в контексті формування ТМС. Уточнено зміст поняття «демографічне відтворення» та узагальнено підходи до визначення сутності категорії «територіальна міграційна система».

Здійснено компаративний аналіз стану та тенденцій демографічного відтворення населення в Україні та Німеччині з виявленням основних спільних та відмінних рис. Сформовано соціально-демографічний профіль мігранта УНТМС.

Розроблено та апробовано методику моніторингу процесів демографічного відтворення в умовах розвитку ТМС. Здійснено прогнозування потенційних обсягів міграції населення з України до Німеччини за сценарним підходом до 2030 року. Визначено пріоритетні цілі державної демографічної та міграційної політики, що стосуються оптимізації демографічного відтворення в Україні.

Ключові слова: демографічне відтворення, міграція, територіальна міграційна система, україно-німецька територіальна міграційна система, моніторинг, демографічні наслідки міграційних процесів, регіональні ринки праці.

АННОТАЦІЯ

Бараняк І. Е. Демографическое воспроизводство в условиях формирования и развития территориальных миграционных систем. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.07 – демография, экономика труда, социальная экономика и политика. – Донецкий национальный университет имени Василя Стуса, Винница, 2020.

Диссертационная работа посвящена развитию теоретико-методических основ исследования демовоспроизводства в условиях формирования конкретных ТМС, оценке его состояния и разработке прикладных рекомендаций, что касаются системного мониторинга демографических сдвигов, обусловленных миграционными процессами.

Сформирован понятийно-терминологический аппарат исследования процессов демографического воспроизводства в контексте формирования территориальных миграционных систем. Уточнено содержание понятия «демографическое воспроизводство» и обобщены подходы к определению сущности категории «территориальная миграционная система».

Осуществлен компаративный анализ состояния и тенденций демографического воспроизводства населения в Украине и Германии с выявлением основных общих и отличительных черт. Сформирован социально-демографический профиль мигранта украино-немецкой территориальной миграционной системы.

Разработана и апробирована методика мониторинга процессов демографического воспроизводства в условиях развития территориальных миграционных систем. Осуществлено прогнозирование объемов потенциальной миграции населения из Украины в Германию по сценарному подходу до 2030 года. Определены приоритетные цели государственной демографической и миграционной политики, касающиеся оптимизации демографического воспроизводства в Украине.

Ключевые слова: демографическое воспроизводство, миграция, территориальная миграционная система, украино-немецкая территориальная миграционная система, мониторинг, демографические последствия миграционных процессов, региональные рынки труда.

SUMMARY

Baranyak I. Ye. Demographic reproduction in the conditions of formation and development of territorial migration systems. – Qualification research work as a manuscript.

Dissertation on the receipt of the scientific degree of candidate of economic sciences on speciality 08.00.07 – demography, labor economics, social economics and policy. – Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2020.

This thesis is devoted to the development of theoretical and methodological bases for the research of demographic reproduction in the conditions of the formation of specific territorial migration systems, assessment of its condition and development of applied recommendations for the systematic monitoring of demographic changes that are caused by migration processes.

The conceptual and terminological apparatus of research of the demographic reproduction processes in the context of territorial migration system formation has been formed. The main theories and concepts, the focus of which is the theoretical and methodological substantiation of the influence of migration on the change of the demographic reproduction of the population, have been systematised. The significance of the formation of new territorial migration systems in the processes of demographic reproduction of the human resources of the donor and recipient countries, has been revealed. The content of the concept of 'demographic reproduction' is clarified and the approaches to defining the essence of the category 'territorial migration system' have been generalised. The logical-structural scheme of demographic reproduction formation of territorial migration system has been constructed. The author presents original approaches to the classification of territorial migration systems types, such as the scale of territorial organization of relations, geopolitical role in the social labor division, the vector of organization of migration flows within the 'migration pair', the rate of change, the architectonics of the system, forms of organisation legal relations, method of formation, attitude to the sphere of organization of society, the subject of migration.

Comparative analysis of the state and trends of demographic reproduction of the population in Ukraine and Germany with the identification of the main common and distinctive features has been conducted. The socio-demographic profile of migrants of the Ukraine-German territorial migration system has been formed. The preconditions for the establishment and socio-economic effects of the development of the Ukraine-German territorial migration system have been determined.

A method for monitoring the processes of demographic reproduction in the conditions of territorial migration systems development has been developed and tested. The volume of potential migration of the population from Ukraine to Germany, according to the scenario approach until 2030, has been forecasted. The main goals of the state demographic and migration policy concerning optimisation of demographic reproduction in Ukraine have been defined.

Keywords: demographic reproduction, migration, territorial migration system, Ukrainian-German territorial migration system, monitoring, demographic consequences of migration processes, regional labor markets.

БАРАНЯК ІГОР ЄВГЕНОВИЧ

**ДЕМОГРАФІЧНЕ ВІДТВОРЕННЯ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ТА
РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ МІГРАЦІЙНИХ СИСТЕМ**

Спеціальність 08.00.07 – демографія, економіка праці,
соціальна економіка і політика

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Підписано до друку 22.07.2020 р.
Формат 60×90/16. Папір офсетний.
Друк цифровий. Гарнітура Times New Roman.
Умов. друк. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам. №298.

Віддруковано з оригіналу макету замовника.
Центр оперативного друку «Документ Принт».
ФОП Кушнір Ю.В.
м. Вінниця, вул. Академіка Янгеля, 4, 1-й поверх, оф. 114.
Тел. 067 390 20 88
